

A BÜNTETŐ KODIFIKÁCIÓ ÜGYE 1848-BAN ÉS A SZABADSÁGHARC ALATT

„Tévednek azok, akik a 48-as törvényeket kizárólag az 1848. évi párisi és bécsi kirobbanásokkal hozzák okozati összefüggésbe. A reformgondolatok az 1790. év palántái, már koronájuk van a harmincas években s 1847-ben már terebélyes fák, különösebb külföldi hatás nélkül is”⁹²³ – írta Sándorfy Kamill az 1848-as alkotmányos forradalomról. S valóban, ha a kodifikációra koncentrálva tekintünk a polgári átalakulás folyamatára, a kezdeteket messze 1848 előtt regisztrálhatjuk. A 18. század második felében Magyarországon is ismertté váló kodifikációs eszmék megindították a gondolkozást, ha nem is azonnal a kodifikációról, de legalább a jogrendezés irányába. Az országgyűlési jegyzőkönyvek több modernizációs próbálkozásról is tanúskodnak, melyek ekkortájt értelemszerűen nem szólhattak másról, mint a rendi alapintézmények döntő pozíciójának megingatásáról.⁹²⁴

Ami 1712-ben még jobbára kompiláció volt, 1795-re bizottsági munkálattá érett, s a következő országgyűlésekben a felvilágosodás, a nyugati tudományosság hatására elfogadottá lett a törvénykönyvekbe foglalt jogrendezés gondolata. Az 1827. évi országgyűlés az általa kiküldött választmánynak ugyan még csak azt a feladatot szabta, hogy az 1791. évi LXVII. törvénycikk elvei szerint vegye tárgyalás alá a munkálatokat azokat „bírálja meg, [...] s véleményét úgy maguk a bizottsági munkálatokra, valamint a tervezett

923 SÁNDORFY Kamill: *Törvényalkotásunk hőskora. Az 1825-1848. évi reformkorszak törvényeinek története*. Budapest: Váci Kir. Orsz. Fegyintézet, 1935, 191. o.

924 Homoki-Nagy Mária: Az adományrendszer reformjára tett kísérletek az 1795. és az 1830. évi magánjogi tervezetekben. *Acta Universitatis Szegediensis Acta Juridica et Politica* 2001, Tom. 59/6, 1–40. o.

törvénycikkekre vonatkozólag is, indító okokkal támogatva, a következő országgyűlésre nyújtsa be”,⁹²⁵ a folyamat leállíthatatlannak bizonyult.

Az 1829 januárjában lefolytatott tanácskozások eredményeit a nádor nyomtatásban közzétette,⁹²⁶ és megküldte a vármegyéknek véleményadás végett. Ez a döntés kiszélesítette a modernizáció és a kodifikáció fókuszát, alakító tényezővé tette a vármegyék közgyűléseit és aktivizálta a követi rendszert.⁹²⁷ Az munkálatok vitája tematizálta a közbeszédet, beemelve abba a rendi jog megreformálásának lehetőségét is. Hiába voltak az operátumok elavultak, esetszerűek, a rendi szempontokat messzemenően érvényesítők,⁹²⁸ a közgondolkodásba visszavonhatatlanul bekerült a tradicionális jog megváltoztatásának igénye, a kodifikációs eszme. Az 1831. esztendő szakmai polémiai felrázták a rendi közvéleményt, mozgásba hozták a szakmai-politikai struktúrákat. A folyamat ráadásul egy megfiatalodott ellenzék színre lépésével⁹²⁹ párosult, mely a hagyományos rendi érdekképviselőten belül egy szakmailag is felkészült országgyűlési követgarnitúrát prezentált a közügyek megvitatásához.

1. Előzmények

A felfrissült ellenzék magához a törvényhozási folyamathoz is újszerűen közelített. A korábbi gyakorlattal szemben elfogadta, sőt fontosnak ítélte az átfogó törvénykönyvi szabályozás lehetőségét, amit annak egyik vezető szószólója, Deák Ferenc már 1834-ben, magánjogi törvénykönyv szükségét hangsúlyozva megfogalmazott:

„...naponként érezhetőbb egy systematisált polgári törvénykönyv hiánya, úgy a törvényhozó test az 1791-ben elrendelt küldöttség hatóságának körébe szorítva, s pusztá foltozásra kárhoztatva nincs, és

925 1827. évi VIII. törvénycikk.

926 *Opinio Excelsae Regnicolaris-Deputationis motivis suffulta, pro pertractandis in consequentiam Articuli 67: 1790/1 elaboratis Systematicis Operatis Articulo 8. 1825/7 exmissae circa objecta ad Deputationem Publico-Politicam relata.* Pozsony: Weber S. Lajos, 1830.

927 SZEKFŰ Gyula: Széchenyi és a harmincas évek. In: HÓMAN Bálint – SZEKFŰ Gyula: *Magyar történet*, V. kötet. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda: Budapest, 1936, 287. o.

928 HEIL Kristóf Mihály: A jogügyi rendszeres bizottsági munkálat szerkezeti vázlat. *Jogtörténeti Szemle* 2019/3–4, 76. o.

929 BARTA István: *A fiatal Kossuth*. Budapest: Akadémiai, 1966, 182. o.

munkája ily jeles példák után kevesebb nehézséggel is jár. Első figyelemnek kell tehát lenni, hogy valahára más systema készüljön.”⁹³⁰

A rendszerszerűség többszöri hangsúlyozása, a jogalkotói tapasztalatok hasznosításának igénye, a negyven évvel azelőtti korlátok oldódása, a korábbi munkálatok kárhoztatása a „puszta foltozás” okán mind a tervszerű kodifikáció képleteit idézte. „Deák maga kodifikátori elme... Megmutatta már 1834-ben, midőn a magánjog kodifikációjánál követendő methodusokról nyilatkozott és a 'juridicum operatum' casuistikus digesta-módszerével szemben systematikus kódex megalkotását sürgette.”⁹³¹

Új jelenség volt az átalakuló törvényhozói szervezet azon vonása is, hogy immáron befogadta a bizottsági előkészítő apparátus gondolatát, elfogadva, hogy egy törvénykönyvet „ily nagy számú gyülekezetben kidolgozni szerfelett nehéz,” szükséges egy olyan választmány kinevezése, mely „egy systematisált codexnak csontvázát dolgozza ki. Csak ez lehet egyetlen egy ösvény, melyen sikerrel haladhatunk; különben a nehézségekből kigázolnunk teljes lehetetlen”.⁹³² Egyébként marad minden a régiben, s megismételhető az 1790-1791. évi országgyűlés deputatióinak relatív eredménytelensége, melyek a kazuisztikus rendből próbáltak valamit szerkeszteni, miközben alapvető intézményeket és alapelveket nem voltak hajlandók érinteni. S bár a magánjogi törvénykönyv tervezetének ügye az elkövetkezendő években a magánjog szabályozási körébe eső legközvetlenebb nemesi érdekek érzékenysége okán háttérbe szorult, egy évtizeden belül lezajlott a kereskedelmi jog kodifikációja és az országgyűlés elé került a büntető törvénykönyv tervezete is.

Mind a magánjogi, mind a kereskedelmi jogi, mind pedig a büntetőjogi kodifikáció polémiáiban tevékeny szereplőként találkozunk Deák Ferencsel. A 19. század harmincas-negyvenes esztendőinek politikájában és jogéletében meghatározó szerepet játszó Deák ugyanis kezdettől fogva a kodifikáció meggyőződéses híve volt. Ennek csupán egyik tényezője volt a consuetudinális joggal szemben a rendszerszerű szabályozást igénylő jogász alkata.

930 DEÁK Ferenc: A magánjog codificációjánál követendő methodusról. 1834. május 24. In: KÖNYI Manó (szerk) *Deák Ferencz beszédei*. I. kötet (1829–1847). Budapest: Franklin Társulat, 1882, 60–61. o. (a továbbiakban: DEÁK 1829-1847)

931 SZLADITS Károly: Deák Ferencz és mai magánjogunk. *Jogtudományi Közlöny* 1903/42, 351. o.

932 DEÁK 1829-1847, 60–61. o.

Legalább ilyen nyomatékkal esett latba Deák garanciális jogrendszer iránti elkötelezettsége, ahogyan azt az 1829. évi bizottmányi munkálatok vitái kapcsán ki is fejtette „ott, ahol a polgárok személyes szabadsága, sőt néha élete foroghat kérdésben, mindenekfelett szükséges, hogy nem a bírónak önkénye, hanem a törvénynek szeghetetlen szent szava szolgáljon arányul. Eszközölni fogja ezt azon büntető törvénykönyv, melyet az országos kirendeltség készített...”⁹³³ Megfogalmazásában a törvényhozás garanciális felsőbbbségét vallja a törvénykezés esetlegessége fölött, a büntető törvénykönyv eszközszerépét rajzolja meg a bírói önkény ellenében. A büntető kodifikáció esszenciája ez a néhány mondat.

Aligha véletlen, hogy Deák Ferenc lett az egyik leghatározottabb irányítója a hazai kodifikációs mozgalmaknak. Kevés kortársa akadt, aki nála jobban ismerte volna a koraszak külhoni kodifikációs folyamatait, kódexeit, sőt a korabeli szakmai irodalmat is.⁹³⁴ Folyamatosan tájékozódott az angol, a francia, a német jogélet aktuális fejleményeiről.⁹³⁵ Érvelésében rendre hivatkozott a napóleoni kódexekre, a bajor és a porosz törvénykönyvekre, az osztrák törvénykönyvekre⁹³⁶ és az angolszász gyakorlatra.

Amikor „a büntető törvénykönyvvvel elválhatatlan kapcsolatban lévő büntető s javító rendszer behozása iránt kimerítő véleményadás végett országos választmány neveztetett”,⁹³⁷ nem volt kérdés, hogy Deák Ferenc is főszerepet kap a bizottságban. Abban a választmányban, amelyiknek szakmai összetétele és a korábbiakhoz képest jelentősen megnövelt létszáma egyaránt azt érzékeltette, hogy a szakmai és tudományos igények alapvetően változtak meg a kodifikáció feladatának rendi felértékelődésével egyidőben. A választmány felállítása azt tükrözte, hogy az országgyűlés immáron tudatában van a törvénykönyvalkotás jelentőségével. A rendek tisztában voltak vele, hogy a kodifikációs döntések előkészítésekor milyen szakmai követelményeket kell kielégíteni.

933 DEÁK Ferenc: Észrevételek a büntető törvénykönyvről. In: MOLNÁR András (szerk.): *Javítva változtatni. Deák Ferenc és Zala vármegye 1832. évi reformjavaslatai.* Zalaegerszeg: Zala Megyei Levéltár, 2000, 176. o.

934 P. SZABÓ Béla: Deák és a magánjog. In: SZABÓ András (szerk.) *Deák Ferenc emlékezete.* Budapest: Akadémiai, 2003, 71–72. o.

935 ZOLTÁN József: Deák Ferenc, a civiljogász. *Jogállam* 1937/9–10, 369. o.

936 DEÁK 1829-1847, 60. o.

937 1840. évi V. törvénycikk („A büntető törvénykönyvvvel válhatatlan kapcsolatban lévő büntető s javító rendszer behozása iránt kimerítő véleményadás végett országos választmány küldetik ki”)

A választmány 1841. december 1-jén tartotta első ülését, konkrét javaslatait három alválasztmány dolgozta ki, munkája eredményét⁹³⁸ pedig 1843. július 5-ei elegyes ülésében mutatta be.⁹³⁹ Mint ismeretes, a büntetőjogi és a büntető perjogi plánum a főrendek és az alsótábla nézeteltérésein megbukott. Ezután a rendi törvényhozás folyamatában újabb törvénykönyv tervezete már nem került a Karok és Rendek elé. Az 1843-as plánnummal lezárult a feudális-rendi korszak utolsó évszázadának kodifikációs kísérletsorozata. A radikalizálódó politikai események az elkövetkezendő években elterelték a figyelmet a büntető törvénykönyv ügyéről. Mindenesetre a lezárult munka színvonalát jellemzi Carl Joseph Anton Mittermaier professzor összefoglaló véleménye, melyet a Szalay László német fordításában megolvasott javaslatról írt: „egyetlenegy törvénykönyv sem bír annyi eredetiséggel, mint a magyar javaslat. Ha mindjárt ennek nézeteiben mindig nem is osztozkodhatunk: mégis ezen javallatnak stúdiuma mindenkire nézve a’ legtanulságosabb, mert itt kísérlet történt, mint lehessen az új eszméket keresztülvinni egy törvénykönyven.”⁹⁴⁰

2. A kodifikáció ügye

Okkal volt várható, hogy az alkotmányos forradalom törvényalkotó lázában ismét szóba kerül a kodifikáció, különös tekintettel arra, hogy a követek radikális hangulata több alapvető rendi jogintézmény lebontását eredményezte, anélkül, hogy felkészült válaszokkal állt volna készen a politikai és/vagy a szakmai elit.

938 *Jelentése a’ 1840-ki évi 5ik törv. czikkely által, a’ büntető törvénykönyvvvel válthatatlan kapcsolatban lévő büntető ’s javító rendszer behozása iránt kimerítő véleményadás, végett kiküldött országos Választmánynak. Felséges Első Ferdinánd ausztriai császár, Magyar- és Csehországnak e’ néven Ötödik apostoli Királya által szabad királyi Pozsony városába 1843dik esztendei pünkösöd hava 14dik napjára rendeltetett magyarországi közgyűlésnek Írásai, I. kötet. 19dik szám alatt. Pozsony: Országgyűlési Irományok Kiadóhivatala – Pest: Landerer és Heckenast, 1843.*

939 *Felséges Első Ferdinánd ausztriai császár, Magyar- és Csehországnak e’ néven Ötödik apostoli Királya által szabad királyi Pozsony városába 1843dik esztendei pünkösöd hava 14dik napjára rendeltetett magyarországi közgyűlésnek naplója a’ tekintetes Karokkal és Rendekkel. Pozsonyban, az Országgyűlési irományok Kiadó hivatalában. Pest: Landerer és Heckenast, 1843.*

940 MITTERMAIER, Carl Joseph Anton: *A magyar büntetőtörvénykönyvi javaslatról.* Pest, Heckenast Gusztáv, 1843, 3. o.

„Csütörtökön kaptam meg a creditionalist, s még azonnapi kerületi ülésbe mentem, hol épen azt akarták elhatározni, hogy az ősiség uti possidetis alapján eltöröltetvén, még a zálogokat se lehessen visszaváltani; ezt csakugyan meggátoltam, s a határozat az lőn: hogy az ősiség eltöröltetvén, a minisztérium készítsen új polgári codexet”⁹⁴¹

Deák higgadtsága, átgondolt szakmaisága gátat tudott vetni a hirtelen döntéseknek az országgyűlésben, de vajon mennyiben számíthattak rá az új kormányzat politikusai a törvénykönyv megalkotásában? Deák a kodifikáció híve volt, a koreszmének megfelelően ebben látta a jogrendezés és az alkotmányos fejlődés feltételét, de nem minden áron és minden körülmények között követelte törvénykönyv megalkotását. Ismeretes, hogy Deák Ferenc alapvetően kompromisszumos alkat volt, ha áthághatatlan akadályt érzékelt, hajlandó volt visszalépni. Nagy taktikusként tárgyalt, alkudozott, kutatta a megegyezés lehetőségeit. Konzekvens volt ellenzéki és szakmai nézetei képviselésében, de megállapodásra törekedett. Vallotta, hogy a kodifikációnak szakmai konszenzussal és politikai egyetértésben kell lezajlania.

Már 1834-ben világossá tette: amíg alapvető kérdésekben nem tud dűlőre jutni egymással a két tábla, a kormányzat és az uralkodó, törvényalkotási munkába belevágni nem lehet. A jogalkotási folyamathoz nyugodt, alkotó munkát biztosító környezet szükséges. 1848-ban is próbálta az alkalmi lelkesedés szülte törvényhozást meggátolni, mederben tartani a magánjogi kodifikációt. Deák, mint egyfajta alkotmányos „intézmény” fékezni igyekezett az ötletszerű jogalkotást, miközben országgyűlési határozattal tartotta azt napirenden, feladatként jelölve meg a következő országgyűlésre.

Az 1843-as büntetőjogi javaslatok tapasztalatain is okulva rögzítette, a jogrendszer reformja nem a követek hirtelen felindulásban született lázas ötletelésén, hanem a jövő országgyűlésig talán befejezhető nyugodt, szakmailag megalapozott, korrekt kodifikációs munkán kell, hogy múljon. „Deákat, mint államférfiút, a bölcs óvatosság jellemzi, ...elméje minden gondolatával, lelke minden érzésével a jogrend embere... A megbízható kalauzt államférfiúi működésében a minden lényeges körülményt mérlegelő nyugodt

941 Deák Ferenc Oszterhueber Tarjányi Józsefhez, 1848. március 28. In: KÓNYI Manó (szerk.): *Deák Ferenc beszédei*, II. kötet (1848–1861). Budapest: Franklin Társulat, 1886, 29. o. (a továbbiakban: DEÁK 1848-1861)

megfontolásban kereste.”⁹⁴². Deák Ferenc ízig-vérig jogász volt, a legnagyobb változtatásokat is a jog keretein belül tervezte. A jogfolytonosság hívéként tette magáévá a kodifikátor jogász erőit a megfontolt, higgadt, törvénytisztelő, tudós jogalkotó tulajdonságait.

Deák 1848 eseményeitől függetlenül is úgy tekintett a törvényhozás munkájára, mint nagy türelmet, jogismeretet feltételező feladatra, aprólékos jogászai tevékenységre, mely a magyar alkotmányos szabályok, a szokásjog és a törvényi jog felhatalmazásainak, vagy éppen réseinek felkutatását, kihasználását jelentette a változás érdekében. Míg mások az országos vagy a vármegyei közéletben készítették elő a talajt a társadalmi változásokra, kiáltványokat fogalmaztak, egyleteket szerveztek, ő a jogi törvényi reformokat tervezte, jogi lépéseket tette meg. A jog és törvényesség útját követte:

„Soha a jog egyetemlegességének gondolata nem uralkodott államférfiú működésén hatalmasabb erővel, mint az övé. Senki nem értette és érezte erőteljesebben annak a tételnek megcáfolhatatlan igazságát, hogy ha megtámadják az egyik jogot és azt eltűnjük, akkor holnap érvénytelennek nyilvánítanak egy másik jogot. A jog solidaritásának ez a gondolata nyilvános pályájának első napjától irányozza államférfiú cselekvését. A nagy politikai küzdelmekben mindig azzal bátorít, hogy legbiztosabb szövetségünk a jog, a törvényesség”.⁹⁴³

Deák Ferenc 1848-ban érvényes kodifikáció-felfogásának alapja a törvényhozás több szempontú értékelése volt. A népképviselő uralomra jutásával és alkotmányos szabályozásával a törvényhozás, mint a népszuverenitás kifejeződése, a legfelsőbb szintre emelte a törvényt a jogforrási hierarchiában. Ezzel az aktussal a kodifikáció jelentősége sokszorosára növekedett, hiszen az országgyűlés akarata immáron nem pusztán politikai kompromisszum kifejeződése, hanem a legmagasabb közjogi szándék megnyilvánulása lett. A törvény ezen pozícióból nézete szerint garancia lehet a szokásjoggal szemben, vagyis a reformok és az átalakulás biztosítéka egyben. A törvényalkotás és kodifikáció szabályozottsága, a közjogi processzusok aggályos betartása a jogi folyamatokban egyben a jogfolytonosságot is szavatolja.

942 WLASSICS Gyula =(szerk.): *Deák Ferencz munkáiból*, I. kötet. Budapest: Franklin Társulat, é. n. [1923], 48. o.

943 WLASSICS 1923, 6. o.

„Van egy örök és változhatatlan elv, a melynek mindenütt a hol törvény uralkodik, sértetlenül kell mindig fennállni és ez azon elv, hogy a törvények szorosan megtartandók és kötelező erejüket csak a jogos törvényhozó hatalom szüntetheti meg. Nincs ezen erkölcsi elv nélkül erkölcsi kapcsolat, a mi az államot összetartja. Mind a népek jogainak, mind a fejedelmek hatalmának ez a legbiztosabb alapja. Tanúsítja a történelem, hogy mindenütt a törvény meg nem tartása volt a baj forrása.”⁹⁴⁴

Mint közismert, Deák nem tudott nemet mondani Batthyány felkérésére, így az első magyar felelős minisztérium Deák igazságügyésége mellett kezdte meg munkáját. Hihetetlen feladattömeg zúdult az új tárcára. Már az áprilisi törvényhozás is szinte teljesíthetetlen törvényalkotási csomagot tett a miniszter elé. Csupán a fontosabbakat kiemelve is jól szemléltethető a kodifikációs teendők sokasága. Az ősiség eltörlésével járó szabályozási igényt magánjogi kódex kidolgozásával kellett kielégíteni; az úrbéri terhek megszüntetésével kapcsolatos teendőkről, a magánföldesurak kármentesítéséről „a legközelebbi országgyűlésnek részletesen kidolgozandó törvényjavaslatot” várt az országgyűlés a minisztérium előterjesztésében. Az összesítésről, a legelő-elkülönözésről és a faizásról rendelkezve az országgyűlés részletes törvényjavaslat előterjesztésre kötelezte a minisztériumot.

A papi tized eltörlésére vonatkozó deklaráció törvényszöveggé változtatását úgyszintén a jövő országgyűlésre halasztották. Magyarország és Erdély egyesítéséről szóló törvénycikk nyomán az egyesülés részletes szabályainak kimunkálása várt a tárcára; a közös teherviselésről rendelkező törvénycikk a közteherviselés konkrét formájának és az adórendszernek kidolgozását is az igazságügyi minisztériumra testálta; az úrbéri megszüntetett magánúri javadalmak statusadóssággá leendő átváltoztatásának részletes szabályait az országgyűlés a tárcától várta. A hitelintézetre, a magyar egyetemre, a nemzeti őrseregére vonatkozó végleges szabályozás kimunkálása is Deák tárcájára várt.

A magánjogi törvénykönyv mellett az igazságszolgáltatás modernizálásának terve is realizálásra várt. A közvélemény várta a 43-as javaslatoknak a törvényszintre emelését, (a büntető kódex megalkotását, a büntető

944 WLASSICS 1923, 7. o.

perrendtartás törvényi megvalósítását, a börtönügy reformját), a törvénykezési szervezet polgári szellemű átalakítását, a bírói függetlenség deklarálását és garanciáinak kiépítését.

3. A kodifikáció feltételei

A kodifikáció környezeti kondíciói közül kezdetben szinte semmi sem felelt meg a miniszter elvárásainak. Leginkább a forradalmi kavarodással kapcsolatos nyugtalanságtól tartott. Mint fentebb láttuk, Deák a jó kodifikáció alapfeltételének tekintette a nyugodt munkakörülményeket, a kiegyensúlyozott politikai környezetet, az érzelemmentes szakértelmet. „...a hazának jelen körülményeit pedig, és a hangulatot, amelyben vagyunk, nem tartom alkalmasnak ily törvény megvitatására, melyhez tökéletes higgadtság szükséges. Mikor ilyen törvény alkottatik, indulatnak, félelemnek, aggodalomnak, haragnak távol kell lenni; pedig nem hibázok, ha állítom, hogy a jelen körülmények között erre vonatkozólag nem vagyunk abban a hangulatban.”⁹⁴⁵ Pedig mindennek tudatában vágott bele a minisztériumszervezésbe és az 1843. évi javaslatok tervszerű felelevenítésébe.

Az áprilisi törvényhozás által az igazságügyi tárcára rótt feladatok, a nagyszámú törvény és a törvénykönyvek kidolgozásának programja arra készítette a minisztérium szervezőit, hogy korszerűsítve a jogügyi apparátust, külön kodifikációs szervezetet hozzanak létre. A kancelláriától, a helytartótanáctól és a kincstártól átvett feladatok és szervezet mellé megszervezték a törvénykönyv-előkészítési osztályt, Szalay László osztályigazgató irányítása alatt.⁹⁴⁶ Szalay jegyezte azt a Budapesti Szemlében⁹⁴⁷ közzétett elméleti elemzést, mely előkészítette a kodifikáció teoretikus alapjait.⁹⁴⁸ A negyvenes évek elején elmélyülten foglalkozott a büntető törvénykezés reformjával,⁹⁴⁹ 1841-ben Stettner György és Szlemenics Pál mellett bírálója volt az akadémia 1839-ben kiírt törvénytudományi jutalomkérdésére beérkezett pályamunkáknak:

945 Deák Ferenc Oszterhueber Józsefnek, 1848. április 30. In: WLASSICS 1923, 52–53. o.

946 SARLÓS Béla: *Deák és Vukovics. Két igazságügy-miniszter*, Budapest: Akadémiai, 1970, 57. o.

947 SZALAY László: *Codificatio. Budapesti Szemle* 1840/3, 238–260. o.

948 SZALAY László: *Publicistai dolgozatok I.* Pest: Heckenast Gusztáv, 1847.

949 SZALAY László: *A 'büntető eljárásról, különös tekintettel az eskütszékekre.* Pest: Heckenast Gusztáv, 1841.

„Határozassék meg a' büntetés' értelme és czélja; adassanak elő annak biztos elvei, 's ezekhez alkalmazható nemei; fejtsék meg, találhat-e köztök helyet a' halálbüntetés, és melly esetekben, miképen, és milly sikerrel gyakoroltatott ez a' régi és újabb népeknél, különösen hazánkban?”⁹⁵⁰

1843-ban részt vett a büntető javaslatok kidolgozásában, tagja volt a büntető perjog javaslatát kimunkáló alválasztmánynak⁹⁵¹, ő fordította németre a büntető törvénykönyv és a bűnvádi eljárás tervezeteit és tartotta a kapcsolatot Carl Joseph Anton Mittermaierrel a Ruprecht-Karls-Universität Heidelberg büntetőjogász professzorával. A bádeni kodifikációs testület elnökével szervezte a német szakjogász körök véleményezését a tervezetről.⁹⁵² Gyakorlatban és elméletben egyaránt foglalkozott tehát a kodifikáció kérdéskörével.⁹⁵³

Az új osztály nevéhez fűződik egy újszerű kezdeményezés. A miniszter május 5-én kelt 349. sz. körlevele⁹⁵⁴ a nyitott kommunikáció jegyében tartalmazta a törvényalkotás kapcsán a törvényhatóságok megszólítását. „Az igazságügyi miniszter készíteni a büntető és polgári ítélőszékeknek, a törvénykezési eljárásnak s az ügyvédi karnak rendezését illető törvényjavaslatokat és a büntető, polgári s bányatörvénykönyvek javaslatát. Ezen munkához a minisztérium rendes személyzetén kívül fognak alkalmaztatni más, e végre külön fölszólítandó s díjazandó szakértő egyének is. De ezen felül szívesen fogadja az igazságügyi miniszter minden honpolgár célszerű közremunkálását; ugyanezért aki a mondott tárgyak valamelyikére nézve akár az egész tárgyat kimerítő, akár annak valamely részét felvilágosító jól kidolgozott javaslatot akar benyújtani, azt a miniszter készséggel fogadandja”

A miniszter erőfeszítései arról tanúskodnak, hogy új pályára kívánta állítani a törvényalkotó tevékenységet. Új kodifikációs munkamódszert igyekszik intézményesíteni. Hozzáértőket keres a minisztériumába és a szakmaiságot próbálja elérni a parlamentben is. A törvényelőkészítésben régóta szorgalmazott elképzelése a választott bizottságok rendszere. „Válasszunk

950 SCHEDEL Ferenc: Előszó. In: SZEMERE Bertalan: *A büntetésről s különösbbe a halálbüntetésről*. Buda: Magyar Kir Egyetem, 1841, II. o.

951 PULSZKY FERENC: *Életem és korom*, 1. kötet. Budapest: Franklin Társulat, 1884, 149. o.

952 SZALAY László: Előszó. In: MITTERMAIER 1843, XI. o.

953 ANTALFFY György: *Szalay László a reformkor politikai-jogi gondolkodója*. Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1983.

954 *A' Felelős Magyar Ministerium Egyes Osztályainak Teendői*. Kassa: Werfer Károly, 1848.

olyanokat, kik a specialitásokban jártasok. A Ház szabályai olyan tárgyak, amelyekre bizonyos előkészültség, avatottság kell, legalább szükséges, hogy az ember gondolkozott, foglalkozott légyen vele, pedig itt igen sok érdemes Úr van, ki épen ezen specialitással nem foglalkozott. Ne alakítsuk tehát a bizottságot sorshúzás útján, hanem válasszuk meg”⁹⁵⁵ A professzionalizálódás egyértelmű jelei rögzíthetők a javaslatokban.

Láthatóan nagy elszánással fogtak a minisztériumban a kodifikációs feladatok teljesítéséhez, a szándékot azonban a viharos politikai események elsodorták. Szalayt 1848 júniusában már a frankfurti parlamentben találjuk, majd a magyar állam követe német birodalmi kormánynál, utóbb Párizsban és Londonban a magyar kormány képviselője.⁹⁵⁶ A törvénykönyv-előkészítő osztály munkatársai állami megbízások és katonai feladatok teljesítése miatt szétszéledtek. Az osztály hamarosan megszűnt, maradványai az úrbéri osztályba olvadtak.⁹⁵⁷ Keserű szavakkal ír erről a miniszter Szalaynak. Hogyan is „pótolhassam a hátramaradást, mit távolléted okoz, mely miatt nem fogom bevihetni a jövő országgyűlésre a büntetőtörvényeket és eljárást, nincs ember, kire a munkát bízni akarnám, s ezt elvállalná, jobb embereink amúgy is szerfelett elfoglaltak, pedig nagy bajnak tartom, ha a kódex épen jelen körülmények között elmarad...”⁹⁵⁸ A szándék él tehát a kodifikációra, a feltételek hiánya azonban akadályokat gördít a nagy terv útjába.

A kodifikációs dilemma feloldására Deák a képviselőház 1848. július 10-ei ülésén, a választási visszaélésekkel kapcsolatos vitában tett javaslatot. „Ha az idő engedné. a büntetőtörvénykönyvet elővenni, ott van törvényjavaslat az iránt is, ha a tisztviselő szándékosan vagy hanyagságból nem teljesíti vagy megszegi a törvényt, miképp bűnhődjék. Ha szükséges leend, magából a codexből ezen törvényjavaslatot kiemelve elő lehet venni”.⁹⁵⁹ Megoldást kínált arra, hogy amennyiben a teljes körű kodifikációhoz hiányoznak a szakemberek és a társadalmi nyugalom, de mégis szükséges a konkrét problémák megoldása, mit tehet a Ház és a minisztérium. Olyan kulcsot adott a ház kezébe, mely számára is elfogadható volt, mely megfért precizitásával

955 Deák Ferenc a Képviselőház ülésén, 1848. július 6. In: DEÁK 1848-1861, 246.o.

956 KENYERES Ágnes (főszerk.): *Magyar életrajzi lexikon*, II. kötet. Budapest: Akadémiai, 1969, 696. o.

957 F. KISS Erzsébet: *Az 1848-1849-es magyar minisztériumok*. Budapest: Akadémiai, 1987, 388. o.

958 Deák Ferenc Szalay Lászlónak, 1848 június 3. In: MOLNÁR András (szerk.): *Deák Ferenc: válogatott politikai írások és beszédek*, I. kötet. Budapest: Osiris, 2001, 528. o.

959 1848. július 10. In: DEÁK 1848-1861, 250. o.

és a szakmai tökéletességhez ragaszkodó mentalitásával. Az 1843. évi javaslatok alkalmasok arra, hogy bizonyos részeket átemeljenek a hatályos joganyagba. Ennek a koncepciónak volt köszönhető, hogy a deáki remekmű néhány töredéke ne csak levéltári forrásanyagként maradjon az utókorra, de jogszabállyá válva maradjon a joghistoria része.

4. Kodifikációs eredmények

Deák megengedő álláspontja tapasztalati alagra támaszkodott. Az 1843. évi büntető javaslatok több jogszabályban is megjelentek már ekkor, az ötlet nem számított vadonatújnak. Tekinthető inkább a klasszikus kodifikációra vonatkozó elképzelése feladásának és a kényszerű gyakorlat bizonyos mértékű befogadásának. Az áprilisi alkotmányos törvénycsomag részeként elfogadott és egyébként Szemere Bertalan által írott és szerkesztett sajtótörvény, az 1848. évi XVIII. törvénycikk első és második fejezete a '43-as javaslatra támaszkodva készült. Az egyezést deklaratív módon fokozta is a törvényalkotó, amikor a minisztérium kötelezettségévé tette a sajtóeljárás és a sajtóesküdtszéki rendszer megteremtésének feladatát. Eszerint a tárca „felhatalmaztatik, hogy szorosán a büntető eljárásról szóló múlt országgyűlési javaslat elvei szerint az esküdtbírósgok alakítását rendelet útján eszközölje”.

Az eredeti fogalmazvány szerint még hangsúlyosabb volt az utalás a tervezetre: „azon szabályok szerint, melyek az 1843/44-i országgyűlésen kerületi választmányilag kidolgozott munkában: a bírói eljárásról foglaltatnak”⁹⁶⁰. Az igazságügy-miniszter 1848. április 29-án kelt rendelete a sajtóvétségek fellelt ítélt esküdtszékek alakításának ideiglenes szabályozásáról ennek a rendelkezésnek szellemében kelt és örökítette meg az 1843. évi javaslatok esküdtszékekre vonatkozó Deák-féle elképzeléseit. Sarlós Béla egyenesen kódexnek nevezi a 108 szakaszból álló rendeletet, mely szerinte az első „polgári perrendtartás, s egyben bírói szervezeti törvény Magyarországon”⁹⁶¹ (A törvényi felhatalmazás alapján Szalay László és Tóth Lőrinc munkája nyomán három hét alatt készült el a sajtóesküdtszéki rendelet, melyben szó szerinti egyezéseket talál az olvasó az 1843. évi büntető javaslattal, illetve Deák különvéleményével.)

960 SARLÓS B. 1970, 51. o.

961 SARLÓS B. 1970, 60. o.

1843. július 29-én a képviselőház arra kötelezte a kormányt, hogy – tekintettel Szemere Bertalan belügyminiszternek a délvidéki lázadások elfojtásával kapcsolatban kibocsátott statáriális rendelkezésének negatív megítélésére – nyújtson be a Háznak törvényjavaslatot a kérdés rendezésére. Az igazságügy-miniszter a véstörvény tervezetét két nap alatt készítette el, ami elég egyértelműen igazolja az 1843. évi javaslat jelenvalóságát a kodifikációs folyamatban. Az anyagi büntetőjogi plánum XLIII. és XLIV. fejezete kitűnő tartalmat szolgáltatott a véstörvénynek, az eltelt öt év semmit sem kérdőjelezett meg az akkor megszövegezett paragrafusokon. Az ország önállósága és függetlensége ellen elkövetett bűncselekmények definitív meghatározása és szankcionálása a büntető kódex egy önálló metszetét adta. Deák kedve ellenére készítette el a tervezetet:

„...nehéz szívvel teszem e lépést, mert az ilyen törvény dictátori hatalmat ad, ez pedig alkotmányos országban kényes hatalom;...Azonban a ház parancsolt: méltóztassanak megfontolni a tárgyat, én a javaslatnak egyik pontjához sem kötöm magamat; de újra figyelmeztetem a házat, hogy mi nem kértük e nagy hatalmat; de hiszem, míg ezen hatalom kezünkben lesz, nem fogja a ház tettét megbánni; adja Isten, hogy a nemzetnek azt megbánni oka soha ne legyen.”⁹⁶²

A véstörvény eljárási része Deák részéről jogalkotási bravúr volt, mert egyszerre lett statáriális és garanciális. Deák az esküdszéki konstrukciót vette alapul, s csak a legszükségesebb helyzetben engedett a statáriális követelményeknek. Eljárási vonatkozásaiban követte a választmány által leszögezett alapelveket, s a garanciákat a lehetséges mértékig igyekezett egyeztetni a statáriális eljárás jellegéből következő, korlátozó intézkedésekkel. Alapelveként rögzítette az ügyfélegyenlőséget, szóbeliséget, a szabad és kötelező védelmet, az (igaz, korlátozott) nyilvánosságot. A bíróságot a korábban megszokott katonai törvénykezésben alkalmazott megoldásokhoz képest átformálta. A hivatásos katonák mellett polgári személyeket rendelt az ítélő törvényszékbe. A nyári ülésszakon a véstörvény-tervezet már nem került napirendre, azt csupán 1849. február 13.-án fogadta el a debreceni

962 DEÁK 1848-1861, 286. o.

képviselőház.⁹⁶³ Deák már régen nem volt a tárca birtokosa, de a javaslaton csak kevés módosítást ejtettek. A véstörvény szinte teljes egészében és szövegszerűen is a deáki előterjesztésen alapult.

A harmadik, bár az előbbiekhöz képest kisebb jelentőségű rendelkezése volt az igazságügy-miniszternek Pest városa közönségéhez intézett 1848 május 25-ei rendelkezése a városi börtönökről. A börtönügyi rendelet azon a Bónis Sámuel osztályigazgató által levezényelt vizsgálaton alapult, melyet a tárca egy konkrét panasz kapcsán kezdeményezett.

„A börtönök állapotja kivált az ország fővárosában undorral s borzadállyal tölti el a jobb ember kebelét. Ezen állapotot továbbra is eltűrni súlyos vétkes hanyagság volna, igazság, méltányosság és emberieség ellen, gúny volna a civilizációnak.”⁹⁶⁴

A rendelet élő bizonyítéka az öt évvel korábban fogalmazott börtönügyi törvényjavaslat hatásának, első hatályos jogszabályi megnyilvánulása a polgári kormányzat börtönügyi elgondolásainak, az 1843. évi elaborátum szellemiségének, a fogházjavító mozgalom sikerének. Az ideiglenes rendelkezés a humánus kezelés és a megváltozott fogvatartotti kép dokumentációja: „a rabok, letartóztatottak elhelyezése legyen emberi és egészséges, a hatóságok ügyeljenek az őrizetben tartottak jó egészségügyi állapotára, legyen rendszeres egészségügyi ellenőrzés.

„Tétessek továbbá haladék nélkül rendelkezés, hogy a' rabok időnként elegendő őrizet mellett tiszta és egészséges levegőre bocsáttassanak, és ha a város őreinek eddigi száma e célra nem elégséges, szaporíttassák azokat, s legyen szoros ügyelet arra is, hogy valamegyik orvos a' város börtöneit naponként meglátogassa, s a betegeket azonnal kórházba vitesse.”

1848. december 14-én Kossuth javaslatára országgyűlési határozat született a büntető törvénykönyv esküdtszéki alapokon történő átdolgozásáról.⁹⁶⁵

963 1849. évi I. törvénycikk a rögtönítélő hadi s polgári vegyes bíróságok felállítására, szerkezete, eljárása, – s ítéletek alá tartozó esetek meghatározása tárgyában

964 MNL OL H 65 1848:791.

965 BEÉR János (szerk.): *Az 1848/49. évi népképviselői országgyűlés*. Budapest: Akadémiai, 1954, 333. o.

Deák Ferenc, mint szakjogász vállalta ugyan a megbízatást, de mint tudjuk a szabadságharc fejleményei következtében már nem teljesedhetett be. Az azonban tényszerűn rögzíthető, hogy az országgyűlés megerősítette elkötelezettségét az 1843. évi javaslatok, azoknak is a radikálisabb, a deáki különvéleményekben megfogalmazott változatai mellett. Deák és elvbarátai a fogházjavító mozgalomban és a büntető kodifikáció folyamatában rögzített hitvallása 1848-ban és 1849-ben találkozott a törvényhozók támogatásával, s ha kellő idő állt volna rendelkezésre, bizonytal beteljesülhetett volna a kodifikációs vázalkozás.

5. Konklúzió

Összegezve a fentieket, rögzíthető, hogy az alkotmányos forradalomban a büntető kodifikáció elvesztette önálló politikai jelentőségét, így csökkent a fontossága a törvényhozás szemében. Szakkérdéssé válva azonban (a politikai szükség hatására) a törvényhozás visszanyúlt az 1843. évi tervezetekhez és hatályos jogba emelte annak egyes részleteit (a sajtótörvényben, a sajtóesküdszéki rendeletben, a véstörvényben és a börtönügyi rendeletben). Deák szerepvállalása, befolyása és tekintélye megakadályozta az ésszerűtlen törvényalkotást, kodifikátori elkötelezettsége azonban mindvégig hatással volt a jogalkotásra. Az 1843. évi javaslat ismertsége és népszerűsége folyamatosan napirenden tartotta a kodifikáció kérdését.